

بررسی جایگاه گردشگری اسلامی از دیدگاه قرآن کریم

مهندس علی محمد مظفری^۱، حسن محمدی احمد آبادی^۲

دانشجو، مهندسی صنایع تحلیل سیستم ها، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نراق، استان مرکزی،
عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی، مربی، الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نراق،

چکیده

گردشگری امروزه بخش بزرگی از اقتصاد جهانی را از آن خود کرده است. اهمیت و ضرورت گردشگری، اهداف گردشگری، گردش در طبیعت و ضرورت عبرت گیری در گردش و سیاحت از موضوعاتی است که قرآن درباره آنها نظر و دیدگاه خاص دارد و اصولاً انسانها را به مساله گردشگری تشویق و ترغیب فراوان کرده است.

گردشگری اسلامی دارای تمام مفاهیم توسعه پایدار می باشد چرا که بر مبنای دین اسلام به عنوان دینی الهی که زندگی سعادت مند بشر را در گرو اندیشه های اسلامی پایدار محیط و انسان می بیند. روش بررسی و بهره وری ما از قرآن کریم در این زمینه بر دو محور استوار است:

(۱) دستورها و فرمانها و (۲) نمونه ها و الگوها .

از مجموع آیات و روایات در زمینه گردشگری می توان دریافت که اصل مسأله گردشگری و سیر و جهانگردی و نیز برداشت و دریافت ژرف و عمیق از این سیروسفر، مورد عنایت و توجه خداوند متعال در قرآن مجید است.

همچنین ایستایی و ماندن در یک مکان مانند زادگاه و یا محل زندگی به خودی خود دارای ارزش نبوده، بلکه سیروسفر و سیاحت و حرکت و گردش کردن و آگاهی یافتن از محیط پیرامون و جهان پهناور، نوعی ارزش بشمار می رود و مطابق برخی از آیات، مؤمنان از آن برخوردارند.

واژه های کلیدی: گردشگری، قرآن، سیاحت، سیر، جهانگردی اسلامی، توریسم اسلامی

مقدمه

نیاز به گردشگری اسلامی در کشورهای اسلامی را چنین می توان بیان کرد: اساساً فضای معنوی کشورهای مسلمان، خود دارای جاذبه است. بسیاری از مسلمانان دوست دارند به مناطقی سفر کنند که فرهنگ و ارزش های اسلامی بر آنها حاکم است. رعایت ارزش ها و آداب اسلامی از جمله وجود غذاهای حلال و راحتی در انجام فرایض دینی، احساس امنیت و خاطری آسوده را برای گردشگران مسلمان فراهم می کند. بسیاری از کشورهای اسلامی درخواست توریست فرهنگی دارند. توریست فرهنگی به معنی این است که توریستی که به کشورهای اسلامی می آید به فرهنگ جهان اسلام احترام گذاشته و در عین حال با فرهنگ اسلامی آشنا شود.

اهمیت و ضرورت گردشگری، اهداف گردشگری، گردش در طبیعت و ضرورت عبرت گیری در گردش و سیاحت از موضوعاتی است که قرآن درباره آنها نظر و دیدگاه خاص دارد و اصولاً به مساله گردشگری تشویق و ترغیب فراوان کرده است.

روش تحقیق:

در پژوهش حاضر از روش تحلیل اسنادی و تحلیل مفهومی استفاده می شود که اسناد، مدارک و کتب مختلف و مرتبط با موضوع شناسایی و طبق مولفه ها دسته بندی و با توجه به اهداف پژوهش مورد تحلیل قرار می گیرند تا فهم روشن تری از مفاهیم فراهم آوریم. منظور از اسناد، فقط متون و نوشته ها است که شامل منابع دست اول، دوم، مقالات و پژوهش ها و ... می باشند که با توجه به کلید واژه های مورد نظر، بررسی و به مرور ادبیات مرتبط با موضوع پژوهش پرداخته شده است.

۱) گردشگری:

گردشگری را چنین تعریف کرده اند: «به عمل فردی که به مسافرت می رود و در آن مکان که خارج از محیط زندگی اوست برای مدتی کمتر از یک سال جهت تفریح، تجارت و دیگر هدف ها اقامت نماید، گفته می شود.» (چاک، ۱۳۸۵: ۲۲)

«گردشگری مجموع پدیده ها و ارتباطات ناشی از کنش متقابل گردشگران، سرمایه، دولتها و جوامع میزبان، دانشگاهها و سازمان های غیر دولتی در فرایند جذب، حمل و نقل، پذیرایی و کنترل گردشگران و دیگر بازدیدکنندگان است.» (۳، ۲۰۰۰ wearver)

«با نامگذاری سال ۲۰۱۰ میلادی به سال «توریسم اسلامی» توسط سازمان کنفرانس اسلامی (OIC) و نیز تبدیل شدن صنعت گردشگری به عامل موثر در تعامل فرهنگ ها، گفتگوی تمدن ها و برقراری انس و الفت بین ملت ها، لزوم شناخت و توجه به بخش های پراهمیت این صنعت بویژه گردشگری اسلامی ضروری به نظر می رسد» (عوده زاده ۱۳۸۷/ jamejamonline.ir). تعاریف متعددی درباره گردشگری اسلامی بیان می شود لیکن تنها تعاریف علمی و کاربردی این نوع گردشگری می تواند برای همگرایی و کمک به توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورهای اسلامی منجر ثمر باشد. قرآن از جهاتی چند به مساله گردشگری توجه می دهد. در نگرش آن گردش و سیاحت به عنوان امری پسندیده و یکی از نعمت های بزرگ به شمار می آید که انسان می بایست سپاس گزار خداوند باشد. قرآن در وصف قوم سبا زمانی که سخن از رفاه و آبادانی و شهرنشینی آنان به میان می آورد و از نعمت های زیادی که به ایشان عنایت کرده، سخن می راند، به مساله ای به نام کوچ های ایشان و امکان سیر و سفر در مسیری زیبا و با امکانات اشاره می کند و مردم را به این نعمت متذکر می شود. در بخش دیگر از همین گزارش از وضعیت قوم سبا، بیان می دارد که آنان به جهت ناسپاسی از سیر و سیاحتی آسان همراه با امنیت و آرامش، محروم شدند و میان سفرها و سیاحت های ایشان فاصله ای بس طولانی افتاد و آن آسایش و آرامش و امنیت راه ها و سفرها از آنان سلب گردید (سبا آیه ۱۵ تا ۲۱)

گردشگری اسلامی دارای تمام مفاهیم توسعه پایدار است چراکه بر مبنای دین اسلام به عنوان دینی الهی که زندگی سعادت مند بشر را در گروه اندیشه های پایدار محیط و انسان می بیند. در کشورهای اسلامی نیاز به این نوع گردشگری به شدت دیده می شود اما گام های مهم با ثباتی در زمینه این نوع گردشگری برداشته نشده است. حتی انواع دیگر گردشگری هنوز در کشورهای اسلامی جایگاه قابل توجهی ندارد. «در بین ۲۵ کشور نخست گردشگری، تنها ۴ کشور اسلامی وجود دارد و سهم درآمد همه کشورهای اسلامی از این فعالیت، حدود ۱۳ درصد کل است» (مسجد جامعی/ www.ketabavval.ir).

سیاسی می تواند حتی پرستیژ کشورهای اسلامی را در جهان را
ترمیم کند. بنابراین از منظر فرهنگ تمدنی و سیاسی نیز بحث صنعت
توریست به شناساندن فرهنگ و تمدن اسلامی به دیگر کشورها کمک
های شایانی می کند. (www.bazarkar.ir)

«تحقیقات (vukonic, 1996, rinschede and allcock, 1998,)
maecannell, 1992 نشان دهنده ارتباط بین مذهب و توریسم و
همبستگی و همکاری بین این دو می باشد» (henderson, 2002:
448)

۱-۲) صنعت گردشگری در کشورهای اسلامی:

بررسی ها نشان می دهد که کشورهای اسلامی از لحاظ موقعیت
طبیعی و جغرافیایی دارای چشم اندازهای زیبا و بکر هستند .
کشورهای اسلامی عموماً در منطقه ای واقع شده اند که به عنوان
«برزخ زمین» نام گرفته و یک اکوتوریسم طبیعی هستند که از منهای
بی نهایت تا مثبت بی نهایت را شامل می شود. در کشورهای اسلامی
از جنگل های حاره بارانی در کشورهایی نظیر مالزی، اندونزی و
سنگاپور گرفته تا مناطق بیابانی مصر، سودان و صحرا وجود دارد .
همچنین کشورهای اسلامی در حوزه تمدن قدیم قرار دارند و این
پتانسیل بالا در زمینه تجربه دوره های مختلف تاریخی، آنها را تبدیل
به کشورهای جذابی کرده است . شایان ذکر است که ۷۰ درصد
مسایل مربوط به تاریخ و تمدن کره زمین در محدوده کشورهای
اسلامی به وقوع پیوسته است . در این میان اهرام مصر سالیان متمادی
است که گردشگران بسیاری را به خود جلب کرده است.

با نگاهی به جغرافیای جهان اسلام از یک طرف و همچنین تاریخ
کشورهای اسلامی از طرف دیگر در می یابیم که از دو منظر جهان
اسلام می تواند در قالب صنعت توریست پتانسیل خوبی داشته باشد.
یکی از منظر جغرافیایی که بسیاری از کشورهای اسلامی مانند مصر،
ایران، ترکیه کشورهایی که به خاطر برخورداری از قدرت فراوان دارای
تمدن دیرینه ای هستند و آثار و ابنیه فراوانی شامل مساجد میادین
شهری، شهرهای قدیمی آثار تاریخی متعدد و بناهای متعدد
عبادتگاهها و روستاهای قدیمی و خشتی و گلی دارند که این می توا
ند عامل مهمی در جذب توریست تلقی شود. همچنین از نظر محیط
جغرافیایی و طبیعی بسیاری از کشورهای اسلامی مانند مالزی،
اندونزی، بخصوص لبنان، ایران و برخی از کشورهای دیگر عربی و
افریقایی جهان اسلام دارای موقعیت آب و هوایی و طبیعت بسیار
جذابی هستند که این عامل می تواند برای جذب توریست مهم

« گردشگری ابزاری است که به وسیله آن مردم در زمان اوقات فراغت
از فشارهای شغلی و الگوهای روزمره زندگی در منزل، با تجربه
وضعیتها و مکانهای تازه، منافع روانشناختی کسب می کند.»
(همایون، ۱۳۸۴: ۲۶)

گردشگری را با هر تعریفی که مورد قبول اجتماع علمی، کسب و کار
است بپذیریم ارتباط آن با دو واژه دیگر تفریح و فراغت را نمی توان
نادیده گرفت . در یکی از تعاریف کمیته متخصصین آمار جامع ملل،
گردشگر به کسی اطلاق شده که محل اقامت دائمی خود را حداقل به
مدت ۲۴ ساعت ترک گفته و در کشور دیگری اقامت گزیند
(W.T.O. Statistic Report).

۱-۱) گردشگری اسلامی:

گردشگری اسلامی دارای معانی زیادی است، اما چنانچه در معجم
الوسیط آمده ، اصطلاح امروزی آن بر معانی ویژه ای دلالت می کند .
یکی از این معانی، سیر و سفر در کشورها برای گردش، آشنایی،
جستجو و کشف و نه برای کسب درآمد و اقامت گزیدن می باشد.
(www.bazarkar.ir)

سازمان کنفرانس اسلامی گردشگری اسلامی را بر اساس سه بار
مفهومی اقتصاد، فرهنگ و مذهب تعریف نموده است. مفهوم اقتصادی
گردشگری اسلامی عبارت است از : گردشگری اسلامی شکوفایی
گردشگری را در کشورهای اسلامی و غیر اسلامی مدنظر دارد، توسعه
مقصدهای جدید گردشگری و تقویت همکاری های دولتی و نهادی را
شامل می شود . در مفهوم فرهنگی، گردشگری اسلامی عبارت است از :
«تمرکز بر مؤلفه های اسلامی در برنامه های سازمان های گردشگری و
معرفی نمودن اماکن فرهنگی تاریخی اسلامی که گردشگران اسلامی
و غیر اسلامی بتوانند بازدید کنند . مفهوم محافظه کارانه و سنتی
گردشگری اسلامی که رویکردی بنیادی دارد عبارت است از : هدف
اصلی گردشگری اسلامی عبارت است از همسازی و تعدیل صنایع
گردشگری اسلامی که جداسازی جنسیتی، مشروبات الکلی، اقتصاد
اسلامی و سازمان های اسلامی شامل می شود.» (Zanina & Sager
Ahmad, 2008, By Putri)

حضور گردشگران در کشورهای اسلامی بسیاری از تبلیغات سوئی که
علیه جهان اسلام می شود را خنثی خواهد کرد و این دستاورد بسیار
مهمی است برای این کشورها محسوب می شد و نشان می دهد که
بسیاری از این کشورها دارای ساختاری امن بوده و این به لحاظ

پس در زمین بگردید و بنگرید که عاقبت کار آنان که پیامبر را به دروغ نسبت می دادند، چگونه بوده است (قل سیروا فی الأرض فانظروا کیف کان عاقبة المجرمین۰۴) بگو در زمین سیر کنید و بنگرید که پایان کار مجرمان چگونه بوده است.

از مجموع این آیات و مانند آن می توان دریافت که اصل مسأله گردشگری و سیر و جهانگردی و نیز برداشت و دریافت ژرف و عمیق از این سیروسفر، مورد عنایت و توجه خداوند متعال در قرآن مجید است.

در زمانی که هنوز نوشته و کتابی در زمینه شناخت تاریخ و سنن اجتماعی تدوین نشده بود و مدرسه و دانشگاهی در این رابطه وجود نداشت و یا در دسترس عرب و مسلمانان جزیره العرب نبود، خداوند، مسلمانان را به سیر و نظر در این مقوله ها فرا می خواند و از آنان می خواهند که در این باره به تفکر و تدبیر بپردازند.

از این جا می توان به این نکته نیز دست یافت که مسأله مهم و فراگیری که در زمان ما از آن به عنوان (باستان شناسی) یاد می شود و رشته های ویژه ای را در دانشگاه های دنیا به خود اختصاص داده، مورد دعوت و توجه قرآن بوده است.

در آیات قرآن کریم، به بسیاری از نقاط جغرافیایی و تاریخی اشاره شده که همواره مورد توجه باستان شناسان قرار گرفته است: مصر، اصحاب حجر (سنگستان) سد ذوالقرنین، غار اصحاب کهف، ارم ذات العمد، سد مأرب، احقاف، رودی که بنی اسرائیل از آن گذشتند و فرعونیان در آن غرق شدند، و ... فهم دقیق و روشن این مفاهیم در گرو آن است که یک مورخ و یا مفسر و یا فقیه نسبت به آنها شناخت همه جانبه پیدا کند و این شناخت بدون کمک گرفتن از دانش باستان شناسی ممکن نیست، گرچه بسیاری از این آثار تاریخی به تدریج بر اثر زمین لرزه ها، افت و خیز دریاها، ریزشهای آسمانی، سایش خاک و مانند آن دگرگون شده است، لکن این دعوت قرآن و فرمان به سیر در زمین روحیه کاوشگری و جست و جو را در پیروان خود بر می انگیزد و ضرورت مسأله باستان شناسی را برای درک و شناخت مکانهای مورد اشاره قرآن روشن می سازد.

باستان شناسی، که لازمه آن جهانگردی و گردشگری است، در حقیقت علم بازسازی تاریخ از گذشته تا حال است. به سخن دیگر، باستان شناسی نوعی جراحی تاریخ و پی بردن به علل صعود و سقوط ملتها و امتهای پیشین است. سوکمندانه این بخش از علوم قرآنی مانند

تلقی شود. از سوی دیگر به لحاظ تمدن و امنیت و ساختمان و آثار تاریخی و نیز مسایل زیست محیطی و طبیعی و جهانگردی و طبیعت گردی دنیای اسلام موقعیت بسیار خوبی دارد که از اینرو می توان از صنعت توریست به عنوان منبع درآمد قابل توجهی بخصوص در برخی از کشورهای اسلامی استفاده نمود. تنوع فرهنگ، معیشت و زندگی در کشورهای اسلامی، امکان کسب تجربه های جدید را برای گردشگران فراهم می سازد.

۲) گردشگری از دیدگاه قرآن:

قرآن، کتابی است جامع و فراگیر که به عنوان منبع بنیادی و اساسی در فهم و دست یابی به احکام شرعی، سخن نخستین را می زند. هر پژوهشگری از هر زاویه و افقی به این گنجینه خداوند بنگرد به مقصود و مطلوب مورد نظر خویش دست می یابد.

البته، این نکته را نباید نادیده انگاشت که موضوعاتی از قبیل (صنعت توریسم و گردشگری مدرن) کم تر در کلمات فقهای پیشین مورد بحث و بررسی قرار گرفته است؛ زیرا این موضوع با این گستردگی یا در زمان آنان مطرح نبوده و یا اگر هم مطرح بوده در حدی نبوده است که نیاز به بحث استدلالی فقهی داشته باشد. افزون بر این، در گذشته حکومت و نظام به نام اسلام و با قوانین اسلامی روی کار نبوده است که بخواهد در زمینه ارتباط و عضویت با خانواده بین المللی، احکام و روابط و مسائل مربوط به آن را مورد بحث و بررسی همه جانبه قرار دهد از این رو روش استنباط ابتکاری می باشد.

۱-۲) روش بررسی و بهره وری ما از قرآن کریم در این زمینه بر دو محور استوار است:

دستورها و فرمانها.

نمونه ها و الگوها. دستورها و فرمانها

الف) واژه سیر

قرآن مجید، با به کارگیری واژه (سیر) در شکلهای و هیأت های گوناگون، دستور به گردشگری و جهان گردی می دهد: (قد خلت من قبلکم سنن فسیروا فی الارض ۲....)

پیش از شما سنتهایی بوده است، پس بر روی زمین بگردید و بنگرید... (فسیروا فی الأرض فانظروا کیف کان عاقبة المکذبین ۳)

سوره آل عمران، آیه ۱۲۷^۲

سوره نحل، آیه ۳۶^۳

سوره نمل، آیه ۴۹^۴

گذشته از آیاتی که با روشنی و آشکار به مسأله سیر و گردشگری فرمان می دهد، آیات دیگری نیز در قرآن وجود دارد که نتیجه و پیام آن دعوت به گردش و سیروسفر در ارض برای دریافت درسهای عبرت آمیز و سرنوشت ساز از آثار بسپارداران و استعمارگران است، از جمله: (کم ترکو من جنات و عیون و زروع و مقام کریم و نعمه کاناو فیها فاکهین کذلک و اورثناها قوما آخرین...۸)

بعد از خود چه باغها و چشمه سارها بر جای گذاشتند و کشتزارها و خانه های نیکو و نعمتی که در آن غرق شادمانی بودند، بدین سان بودند و ما آن نعمتها را به مردمی دیگر واگذاشتیم....

نوشته اند هنگامی که امیرالمؤمنین علی(ع) از شهر مدائن گذشت و به آثار کسری رسید، یکی از همراهان سخنی بدین مضمون گفت که : «بادها بر این دیار وزیده است و عمارتها را در آستانه تخریب قرار داده است» امام(ع) با اشاره به آیات فوق فرمودند: «این آیات را بخوان از آن پندگیر که چگونه مردمی در نعمت و رفاه می زیستند و بر اثر ناسپاسی و گناه آن نعمتها از آنان گرفته شد و گرفتار نعمت و عذاب شدند»۹.

در جای دیگر قرآن به سنتهای تاریخی و نوامیس طبیعی مانند عزتها و ذلتها، پیروزیها و شکستها، خوشبختیها و بدبختیها اشاره می کند و می فرماید: (قد خلت من قبلکم سنن فسیروا فی الارض...۱۰) پیش از شما سنتها و قانونهایی عملاً به وقوع پیوسته است. پس در زمین و آثار تاریخی گذشتگان گردش و کاوش کنید.

یکی از مفسران، ضرورت تدوین رشته ای در علوم دینی به نام(علم سنن اجتماع)را از این آیه استفاده کرده و می نویسد: «رهنمود خداوند به بندگان بر این که در جامعه و تاریخ سنتهایی وجود دارد. نشانه آن است که ما مسلمانان این دانش را جزء علوم و فنون قرآنی بدانیم و آن را از مهم ترین و اساسی ترین دانشها بشماریم. افزون بر آن، به ریشه و مأخذ آن علم نیز، که عبارت از سرگذشت و تاریخ گذشتگان است، ما را متوجه ساخته است، تا با سیر در زمین و شناخت سنتهای حاکم بر آن، به علتهای فراز و فرود ملتها و تمدنها دست یازیم»۱۱ (ب)واژه سیاحت

یکی از واژه هایی که در رابطه با گردشگری و جهان گردی در قرآن مطرح شده است، واژه (ساحت) است. این کلمه با سایر هیأت های آن در

بسیاری از رشته های دیگر، کم تر مورد توجه قرار گرفته و هنوز بر این بنیاد چیزی ساخته نشده تا به عنوان فتنی درخور و شایسته، کم تر مورد توجه قرار گرفته و هنوز بر این بنیاد چیزی ساخته نشده تا به عنوان فتنی درخور و شایسته، با روشهای نو و پیشرفته به بازسازی قصص قرآنی بپردازد و فهم و درایتی نوین از آیات قرآنی ارائه دهد.

دسته دیگر از آیات قرآن، به صورت استفهام سرزنشی و تحریکی به مسأله گردشگری پرداخته و آنانی را که از این مهم سر بر می تابند مورد نکوهش و پرسش قرار داده است(افلّم یسیروا فی الارض فینظروا کیف کان عاقبة الذین من قبلهم۵....)

آیا در روی زمین نمی گردند، تا بنگرند که پایان کار پیشینیان شان چه بوده است؟(افلّم یسیروا فی الارض فتکون لهم قلوب یعقلون بها۶....)

این پرسشها، ضمن تحریک و ایجاد انگیزه در مسلمانان برای حرکت و گردش در اطراف و اکناف زمین و گشتن در جهان و سیروسفر در طبیعت و کوه و دشت و هامون این نکته را مطرح می کند که برای دریافت سنتهای تاریخی و نگرش به عاقبت و پایان کار تمدنهای عظیم و بناهای تاریخی و جغرافیایی، نباید تنها به مطالعه آثار پرداخت، بلکه باید همت کرد و رنج سفر بر خود هموار ساخت و کوی به کوی و جای به جای جهان را در نوردید و به سیر آفاقی در کنار سیر انفسی دست زد، تا به راز و رمز پیشرفته ها و تمدنها دست یافت و از فروپاشی و سقوط آنها درس عبرت و تجربه آموخت (فتکون لهم قلوب یعقلون بها) علامه طباطبایی (ره)مفسر نامی قرآن در رابطه با این گونه آیات می نویسد: (وربما استفید النذب من قوله تعالی: (افلّم یسیروا فی الأرض...۷)

از این آیات چنین به دست می آید که سیروسفر در زمین، امری پسندیده و مستحب در شریعت است. اضافه می کنیم که مستحب بودن گردشگری و جهانگردی در صورتی است که اسلام و نظام اسلامی و جامعه مسلمانان از ترک آن زیان و ضرر نبینند وگرنه این مسأله رنگ وجوب و لزوم کفایی، به خود می گیرد که چه بسا ترک آن موجب نکوهش و سرزنش دین داران است. این نکته را می توان از باب وجود حفظ نظام و نیز حرام بودن، سلطه کافران بر مؤمنان و نیز برخورداری عزت و عظمت جامعه اسلامی استفاده کرد.

سوره دخان، ۲۸-۲۶ 8

سفینه البحار، محدث فمی، ج ۴/۸، چاپ ۸ جلدی 9

سوره آل عمران، آیه ۱۳۷ 10

تفسیر المنار، رشید، رضا، ج ۴/۱۳۹، المعرفه بیروت 11

سوره یوسف، آیه ۱۰۹ 5

سوره حج، آیه ۴۶ 6

المیزان، علامه طباطبایی(ره)، ج ۴/۹، بیروت 7

و امرهم بالسياحة أربعة أشهر كناية عن جعلهم في مأمن في هذه البرهة من الزمان و تركهم بحيث لايتعرض لهم بشر حتى يختاروا مايروونه انفع بحالهم من البقاء او الفناء ۱۶.»

سیاحت، گردش در زمین است به همین جهت به آبی که دائم در جریان است (سائح) گویند. خداوند که به مشرکان دستور سیاحت می دهد کنایه از آن است که چهار ماه در امنیت باشند [و به هر چیز بیاندیشند و به هر جا بروند] تا آنچه به سودشان هست برگزینند؛ ماندن یا رفتن و نابود شدن.

از مجموع این آیات چنین به دست می آید که ایستایی و ماندن در یک مکان مانند زادگاه و یا محل زندگی به خودی خود ارزش نیست، بلکه از آن سوی سیروسفر و سیاحت و حرکت و گردش کردن و آگاهی یافتن از محیط پیرامون و جهان پهناور، نوعی ارزش بشمار می رود که مؤمنان از آن برخوردارند.

لغت شناسان پیرامون واژه (مسیح) چنین اظهار داشته اند: (ساح فی الأرض أى ذهب... وقد ساح، ومنه المسيح بن مريم عليهما السلام، فى بعض الأقاويل: كان يذهب فى الأرض فأينما أدرکه الليل صف قدميه و صلى حتى الصباح، فاذا كان كذلك فهو مفعول بمعنى الفاعل) ۱۷

این واژه (ساح) به معنای (رفت) آمده و کلمه (مسیح) هم از این اصل گرفته شده و در پاره ای از گفته ها آمده است: آن حضرت در زمین راه می رفت و می گشت، آن گاه که شب فرا می رسید تا به صبح به عبادت می ایستاد. بنابراین (مسیح) در این جا به معنای (سائح) و گردشگر است.

دانشمند فرزانه محمد جواد مغنیه در توضیح فرازی از کلام امیرالمومنین (ع) می نویسد: (سکنی گزیدن و سفر کردن به شهرهای متمدن و بزرگ، آدمی را به ره آوردهای تمدن و ابتکارات و اختراعات بشری، آشنا می سازد و فاصله تمدنها و پیشرفتهای را به مردم نشان می دهد. و افقی ژرف تر و گسترده تر از آنچه در آن می زیند به روی آنان می گشاید) ۱۸

چند جای قرآن به چشم می خورد. لغت شناسان در توضیح آن چنین نوشته اند (سائح): من ساح فى الأرض، یسیح یسیحاً، اذ استمر فى الذهاب ومنه السیح، الماء الجارى و من ذلك یسمى الصائم سائحاً لإستمراره على الطاعة فى ترک المشتته) ۱۲

سائح، به کسی گفته می شود که در زمین می چرخد و گردشگری می کند، اصل این کلمه، به معنای حرکت و رفتن مدام است، به همین جهت به آب روان (سیح) گویند، و از این رو به انسان روزه دار (سائح) گفته شده زیرا در فرمانبری و اطاعت از خداوند و دوری گزیدن از خواسته های نفسانی در طول روز پی گیر و استوار است.

قرآن مجید، به هنگام ترسیم سیمای مؤمنان و تصویر چهره فرزندان به تکلیفهای فردی و اجتماعی و ویژگیهای ارزشی آنان اشاره می کند و یکی از آن ویژگیها را (سائح) بودن آنان می شمرد: (التائبون العابدون الحامدون السائحون الراكعون الساجدون الامرون بالمعروف والنهون عن المنکر و الحافظون لحدود الله ۱۳ ...) آنان که با خدا روی آشتی دارند و خدا را عبادت می کنند، با سپاس و ستایش خداوند نرم و آرام در راه زندگی قدم می زنند، تکلیف انفرادی خود نماز را با دو رکن اصلی آن رکوع و سجده بپا می دارند و تکلیف اجتماعی خود را با دو رکن اساسی آن امر به معروف و نهی از منکر، به فرجام می برند و مرزهای الهی را نگهبانند.

در این آیه (سیاحت) در کنار دیگر ارزشها قرار گرفته و معنای آن هم نمی تواند منحصر و محدود به یک مصداق مانند روزه باشد. گروهی از مفسران به قرینه سیاق و روند آیه آن را به معنای سیر و حرکت به سوی مراکز عبادی معنی کرده اند، ولی هم ایشان باز در توضیح معنای سیاحت گفته است که: (یسبحون ویجولون من معهد من المعاهد الدینیة و مسجد من مساجد الله الی غیره ۱۴)

در آغاز سوره توبه نیز این آیه به چشم می خورد که: (فسیحوا فی الأرض أربعة أشهر ۱۵). پس بچرخید در زمین چهار ماه.

علامه طباطبایی (ره) در تفسیر این آیه می نویسد: «السیاحه، السیر فی الأرض والجری ولذلك یقال للماء الدائم الجریة فی الساحة: السائح،

مجمع البیان، طبرسی، ج ۳/۱۴۶، مکتبه الحیاء بیروت ۱۲

سوره توبه، آیه ۱۱۲ ۱۳

تفسیر المیزان، ج ۹/۳۹۶ ۱۴

سوره توبه، آیه ۲ ۱۵

المیزان، ج ۹/۱۴۷ ۱۶

لسان العرب، ابن منظور، ج ۲/۴۹۳، نشر ادب حوزه ۱۷

فی ظلال نهج البلاغه، مغنیه، ج ۴/۱۸۲ ۱۸

حرکت و گردش کردن و آگاهی یافتن از محیط پیرامون و جهان پهناور، نوعی ارزش بشمار می رود که مطابق برخی آیات مؤمنان از آن برخوردارند.

(۴) منابع:

- ۱- قرآن مجید
- ۲- المیزان، علامه طباطبائی، ج ۴/۹، بیروت
- ۳- سفینه البحار، محدث فمی، ج ۴/۸، چاپ هشت جلدی
- ۴- تفسیر المنار، رشید، رضا، ج ۱۳۹/۴، المعرفه بیروت
- ۵- مجمع البیان، طبرسی، ج ۱۴۶/۳، مکتبه الحیاه بیروت
- ۶- لسان العرب، ابن منظور، ج ۴۹۳/۲، نشر ادب حوزه
- ۷- فی ظلال نهج البلاغه، مغنیه، محمد جواد، ج ۱۸۲/۴
- ۸- شالچیان، طاهره (۱۳۸۳): صنعت توریسم و برنامه چهارم توسعه، ماهنامه بازاریابی، شماره ۳۲
- ۹- گردشگری در سیره معصومان علیهم السلام و ابرار (۱۳۸۷)، فصلنامه فقه، شماره ۱۴، رضوی، سید عباس
- ۱۰- سید حسین نصر، اسلام، مسلمانان و تکنولوژی مدرن/قسمت پایانی، مترجم: محمد رضا امین، ۲۲ دسامبر ۲۰۰۵، پایگاه حوزه، (www.hawzah.net)
- ۱۱- همایون، محمد هادی، ۱۳۸۴: جهانگردی، ارتباط میان فرهنگی، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران
- ۱۲- یعقوبی، ابولقاسم، منصوری، خلیل، گردشگری در قرآن (-) www.al-shia.org
- ۱۳- وارثی، حمیدرضا، ۱۳۸۹، نقش گردشگری اسلامی در همگرایی کشورهای اسلامی، چهارمین کنگره بین المللی جغرافی دانان جهان اسلام
- ۱۴- دفتر مطالعات اقتصادی، (۱۳۸۸)، بررسی صنعت گردشگری در ایران و کشور های اسلامی، وزارت بازرگانی

بخش گسترده ای از بحثهای قرآن در قالب سرگذشت اقوام پیشین و داستانهای گذشتگان بیان شده است. توجه به این نکته که تاریخ بستر حوادث گوناگون است و آنچه را به صورت ذهنی و فلسفی جست وجو می کند، گاه در صفحه های تاریخ به صورت عینی قابل بازیابی است، نقش محوری و زیربنایی تاریخ را نشان می دهد. مطالعه و نگرش به تاریخ و دیدن و گشتن در مکانهای تاریخی که ظرف وقوع رخدادها بوده اند، عمر آدمی را به بلندای عمر بشر دراز می سازد و آموزه های نظری و عملی و کاربردی فراوانی را فرا راه جوامع بشری می نهد.

در این جا به علت محدودیت صفحات تنها به ارائه کوتاهی از سیمای نگاری قرآن درباره حضرت ابراهیم (ع) که زندگی وی با سفرها و مهاجرتها گوناگون همراه بوده است می پردازیم: تاریخ نویسان، برای حضرت ابراهیم سه هجرت و مسافرت نقل کرده اند: ۱- از زادگاهش بابل به سوی شام ۲- از شام به مصر ۳- برگشت از مصر به شام که البته این ها افزون از سفرهای پی در پی آن حضرت از فلسطین به مکه در جریان بردن هاجر واسماعیل می باشد.

(۳) نتیجه گیری:

نیاز به گردشگری اسلامی در کشورهای اسلامی را چنین می توان بیان کرد: اساساً فضای معنوی کشورهای مسلمان، خود دارای جاذبه است. بسیاری از مسلمانان دوست دارند به مناطقی سفر کنند که فرهنگ و ارزش های اسلامی بر آنها حاکم است. رعایت ارزش ها و آداب اسلامی از جمله وجود غذاهای حلال و راحتی در انجام فرایض دینی، احساس امنیت و خاطری آسوده را برای گردشگران مسلمان فراهم می کند. در جهان امروز که جهان ارتباطات نام گرفته، صنعت توریسم جایگاه ویژه خود را داراست. بهره برداری صحیح و سالم از این صنعت در کشور اسلامی ایران باید با الهام از قرآن و ارزشهای اسلامی همراه باشد و نخستین شرط موفقیت آن این است که: زمینه های جذب توریست را فراهم آوریم و در چارچوب قوانین مذهبی و آداب و رسوم ملی، این صنعت مهم و سودآور را فعال و پویا سازیم.

از مجموع آیات و روایات در زمینه گردشگری می توان دریافت که اصل مسأله گردشگری و سیر و جهانگردی و نیز برداشت و دریافت ژرف و عمیق از این سیروسفر، مورد عنایت و توجه خداوند متعال در قرآن مجید است.

همچنین ایستایی و ماندن در یک مکان مانند زادگاه و یا محل زندگی به خودی خود ارزش نبوده، بلکه از آن سو سیروسفر و سیاحت و

[15] allcock, J.B. (1988): Tourism as a sacred journey. society and leisure, 11, 33-38

[16] Vukonic, B. (1996). Tourism and religion. New York: pergamon.

[17] www.bazarkar.ir

[18] www.ketabavval.ir

[19] www.islamhouse.com

اولین همایش ملی گردشگری، اقتصاد و بازاریابی
The First National Symposium on Tourism, Economy & Marketing
دانشگاه آزاد اسلامی زابل - ۲۶ و ۲۷ بهمن ماه ۱۳۹۰

